

JUSSI YLIKOSKI

Prolatiivi ja instrumentaali: suomen *-(i)tse* ja *-teitse* kieliopin ja leksikon rajamailla

1. Aluksi

Tässä artikkelissa tarkastelen suomen ns. prolatiivisia ja niihin liittyviä instrumentaalisia muodoista. Tarkastelun keskipisteenä ovat fennistiikassa lähinnä yhdyssanoiksi luonnehditut ilmaukset, joissa nominatiivimuotoista substantiivia, kuten *sopimus*, seuraa elementti *-teitse*. Näin syntyvien *sopimusteitse*-tyyppisten muodosteiden morfologinen, syntaktinen ja semanttinen olemus on toistaiseksi jäänyt vaille erityishuomiota.

Kattavin kuvaus suomen ja koko itämerensuomen prolatiivista on Inga Suoniemi-Taipaleen (1994) väitöskirja *Itämerensuomalaisten kielten prolatiivi*, jossa aiheen tutkimushistoriakin kuvataan varsin kattavasti. Tutkimuksen lähestymistapa on kuitenkin siinä määrin leksikologinen ja dialektologinen, että prolatiivista ei juurikaan tarkastella lauseopillisesta näkökulmasta. Tästä syystä on osittain ymmärrettävää, että viimeaikaisimmassa väylän ilmausten syntaksia ja semantiikkaa käsittelevässä kirjallisuudessa Suoniemi-Taipaleen tutkimukseen ei ole viitattu (esim. Lehis metsä 2014); samoin huomiotta se on jätetty tuoreimmassa komitatiivien kaltaisten marginaalisempien sijojen olemukseen keskittyneissä tutkimuksissa (Sirola-Belliard 2016).

Artikkelin rakenne on seuraava: Jaksossa 2 luon taustoittavan silmäyksen prolatiiviksi luonnehdittujen *maitse*- ja *meritse*-tyyppisten muotojen tutkimushistoriaan ja prolatiivien eräisiin vähemmälle huomiolle jääneisiin piirteisiin, jotka marginaalisinakin auttavat piirtämään prolatiivien rajoja ja niiden myötä koko ilmiön yleiskuva. Kieliopillisimmat, varsinaisiin substantiiveihin liittymättömät, vanhastaan partikkeleiksi kutsutut muodot (esim. *alitse*, *ylitse* ja *ohitse*) jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Jaksossa 3 nostan tarkastelun keskiöön suomen *-teitse*-aineksen, jota tiettävästi ensimmäistä kertaa käsitellään myös eräänlaisena kieliopillisena suffiksina eikä varsinaisena sanana. Erityistä huomiota saa *-teitse*-muodosteiden itsenäisyys suhteessa *-(i)tse*-ainekeisiin prolatiiveihin: morfologian näkökulmasta tarkasteltaessa *-teitse*-muodosteita on mahdollista pitää erittäin produktiivisina ja säännöllisinä, ja perinteistä funktiokeskeisempi näkökulma tarjoaa

mahdollisuuden pitää *-teitse*-ainesta usein pikemminkin johtimena kuin yhdyssanojen jälkiosana. Lähempi semanttinen tarkastelu osoittaa, että *-teitse*-muodosteet ovat usein lähempänä instrumentaalia kuin konkreettista väylää ilmaisevaa prolatiivia.¹ Jaksossa 4 pohdiskelen kokoavasti sitä, kuinka sijamaisia tarkastellut muodot ovat, kuinka luonnollisena niiden kehitystä voi pitää sekä millaisen roolin ja maineen kielenhuolto on niille ainakin epäsuorasti jo antanut.

Pääasiallisena tutkimusmateriaalina olen käyttänyt CSC – Tieteen tietotekniikan keskus Oy:n Kielipankin mittavia suomenkielisiä aineistoja. Olen rajannut tarkastelun pääasiallisesti nykyaikaiseen (vuosien 1990–2017) kirjakieleen ja paljolti kirjakielen normeja noudatteleviin verkkokeskusteluihin (korpukset 1990- ja 2000-luvun suomalaisia aikakaus- ja sanomalehtiä, Suomi 24 virkkeet ja Ylilauta-korpus), joiden laajuus on kaikkiaan 2,94 miljardia sanetta. Otos sisältää kaikkiaan 12 983 *-teitse*-muodostetta, mutta *-(i)tse*-prolatiivien tarkkaa lukumäärää en ole pyrkinyt selvittämään mm. siksi, että aineisto sisältää parikymmentä tuhatta *-(i)tse*-loppuista verbimuotoa, jotka ovat potentiaalisesti homonymisia prolatiivimuotoja (esim. *merkitse*, *tuomitse*, *hallitse*, *harkitse*, *himoitse* ja *iloitse*). Vaikka tutkimusmateriaali on laaja ja osa havainnoista kvantifioitavissa, keskityn lähinnä aiheen laadulliseen tarkasteluun.²

2. Ikuisuuskyseminen: onko *-(i)tse* sijapäätte?

Suomen prolatiivi on ilmiö, jonka synkronisen olemuksen *Iso suomen kielioppi* tiivistää seuraaviin lauseisiin:

Johtimen *-(i)tse*^x sisältävät adverbit ja adpositiot ilmaisevat toiminnan väylää tai reittiä [...], usein myös välinettä, keinoa tai tapaa. Näistä johdoksista käytetty nimitys prolatiivi viittaa jonkin kautta kulkemiseen. *(i)tse*^x-adverbit ovat tie-

1 *Sananjalan* nimetön arvioija on aiheellisesti huomauttanut termien *prolatiivi(nen)* ja *instrumentaali(nen)* vaarapaikoista. Molemmilla on tavallista viitata erilaisiin muotokategorioihin, joilla puolestaan voi olla monia semanttisia tehtäviä: Esimerkiksi ns. prolatiivimuodolla *puhelimitse* ei ilmaista termin etymologian mukaisesti väylää vaan välinettä. Toisaalta *prolatiivinen* ja *instrumentaalinen* toki viittaavat suomen ja muiden kielten tutkimuserinteissä usein myös muiden kieliopillisten aineiden merkitystehtäviin eli erilaisten väylien ja välineiden ilmaisemiseen. Tässä artikkelissa osin instrumentaaliksi nimetty – ja näin varsinaisesta *-(i)tse*-prolatiivista erotettu – *-teitse* puolestaan saa nimensä sen tavallisimmista merkityksistä, mutta keinojen ja välineiden (esim. *oikeusteitse*) lisäksi silläkin on mahdollista viitata väyliin (*alateitse*). Kuten tutkimuksesta käy ilmi, niin muotokategorioiden kuin erilaisten merkitystehtävien tarkka rajanveto on mahdotonta ja epätarkoituksenmukaistakin. Artikkelia viimeistellessäni olen pyrkinyt tarkentamaan sananvalintojani, mutta aiheen labiili luonne jättää runsaasti tilaa muillekin terminologisille valinnoille. Koska elementti *-teitse* liittyy *-(i)tse*-prolatiiviin niin kieli- ja tutkimushistoriallisesti kuin synkronisestikin, *prolatiivi(nen)* toimii yhä myös eräänlaisena kattoterminä molemmille muototyypeille.

2 Kiitän *Sananjalan* arvioijia, Markus Hamusta ja muita lähimmäisiäni arvokkaista artikkelin lopulliseen muotoon johtaneista neuvoista ja kommentista.

tyissä semanttisissa rajoissa produktiivinen, taivutusmainen muototyyppi [...], johon kuuluu 60–70 sanakirjalekseemiä; niistä noin puolet on *teitse*-loppuisia yhdyssanoja, esim. *maanteitse*, *neuvotteluteitse*. (*Iso suomen kielioppi* § 385)

Tässä artikkelissa prolatiivi ymmärretään pääpiirteissään yllä olevan luonnehdinnan mukaisesti. Kyseessä on lähinnä johdin, jolla muodostetaan johdoksia; ei niinkään sija-päätte, jolla muodostettaisiin prolatiiviksi kutsuttuja taivutusmuotoja. Jälkimmäinen vaihtoehto on kuitenkin väikkynyt suomen sijataivutuksen kuvauksissa ilmeisesti Lönnrotin (1836) *Mehiläisestä* lähtien, jolloin *sivunta*-niminen muoto mainittiin neljäntenä sijana heti *nimennän* (nominatiivin), *hallinnan* (genetiivin) ja *kohdinnan* (partitiivi) jälkeen. Vaikka prolatiiville ehdotetusta sijastatuksesta on 1800-luvun jälkeen vähitellen luovuttu, vielä Karlssonin (1983, 229) mukaan suomessa on täysin produktiivisten taivutuspäätteiden lisäksi ”yleensä taivutussuffikseina pidettyjä, puoliproduktiivisia sijoja kuten komitatiivi, instruktiivi ja prolatiivi”.

Kysymys prolatiivista ja sen sijamaisuudesta näyttää kuitenkin jatkuvasti suorastaan kiehtovan monia suomen kielen tutkijoita ja harrastajia. Esimerkiksi kielenhuollon tiedotuslehti *Kielikellossa* prolatiivin olemusta on käsitelty useaan kertaan (mm. Länsimäki 1992; Maamies 2015; Lyytikäinen 2015). Laaja-alaisemmin myös muita adverbiaalisia muodosteita tarkasteleva Anhava (2010) toteaa, että mikäli sijan kriteerit olisivat fennistiikassa yhtä joustavia kuin unkarilaisessa kielioppiperinteessä, sijoiksi voitaisiin suuremmita ongelmitta lukea myös prolatiivit, distributiivit (*pareittain*, *päivittäin*), temporaalit (*maanantaisin*, *päivisin*) ja adjektiiveista saatavat *-sti*-muodosteet (*helposti*, *kätevästi*).

Toisaalta Anhavakin kiinnittää huomiota seikkaan, joka tuntuu toistuvasti toimivan eräänlaisena lakmustestinä, jolla prolatiivi voidaan leimata muuksi kuin sijamuodoksi. Esimerkiksi Itkonen (1986, 481) toteaa, että keskeinen sijan kriteeri on attribuutin säilymisen mahdollisuus, ja antaa epäkieliopilliseksi leimaamansa esimerkin **tällaitse nurkitse*. *Iso suomen kielioppi* (§ 385, 1265) niin ikään mainitsee pariinkin kertaan, että taivutusmuotomaisuudessaankaan prolatiivit eivät saa kongruoivaa prolatiivimuotoista määritettä (**nopeitse postitse*, **myrskyisitse meritse*). Suoniemi-Taipale (1994, 248) toteaa saman, mutta hänen mukaansa tällaisia ”ei ole pakko pitää mielettöminä, vaan ainoastaan nykykäytännön vastaisina”; niitä voi silti kuvitella käytetyn ja käytettävänkin. Samoin Anhava (2010, 240–241) toteaa ilmauksen **lumisitse maitse* epäkieliopilliseksi, vaikka se ei olisi semanttisesti ollenkaan oudompi kuin pelkkä *maitse*. Virallinen kielenhuolto toteaa ykskantaan saman: *pienellä puhelimella* ja *pienin puhelimin*, mutta ei **pienitse puhelimitse* (*Kielitoimiston kielioppiopas* s. 151; *Kielitoimiston ohjepankki* 2018).

Nyky aika tarjoaa aiempaa verrattomasti suuremmat mahdollisuudet seuloa läpi mitavia tekstiaineistoja. Niin Kielipankki kuin tavalliset internethakukoneet mahdollistavat haut miljardien saneiden aineistoista, ja kyllin laajoista tekstimassoista paljastuu kuin paljastuu myös aiemman tutkimusperinteen torjuntia kongruoivia prolatiivirakenteita. Oireellista on, että eräät vastaan tulevista esimerkeistä ovat ilmeisen leikkimielisesti laadittuja (1), mutta vähintään yhtä suuri osa vaikuttaa vakavissaan ja spontaanisti

muodostetuilta (2–4).³

- (1) Kuin ohimennen osoitettiin kuvan avulla, että naissukupuolta edustavat lajitoverimme olisivat **näitse prillitse** tarkasteltavissa ilman vaatteiden aiheuttamaa näköhaittaa.
- (2) Synnytys ei tapahtunut **normaaleitse synnytysteitse** vaan keisanrinleikkaus oli ainut keino – –
- (3) Nyt rakennetaan kojut kannelle, ja saadaan niin monta vertaa enempi tilaa tavaroille sekä matkustaville helpompi pääsy kojuihin kuin muinoin – – kiiveten **jyrkitse portaitse** kansialaiseen hökkeliin. (Kielipankki: KLK [Kotimainen tuotanto 22.12.1934])
- (4) **Rinteen molemmitse sivuitse** johtaa tiet, jotka yhtyvät lehdossa ja jatkuvat leveämpänä valtatieksi etualan läpi vasemmalle. (Linnankoski 1908, 5.)

On toki selvää, että yllä nähtävät rakenteet kuuluvat marginaalisuudessaan kieliopillisuuden rajamaille, mutta toisaalta ne ovat hyvin paljastavia: Jos prolatiivi toimisi yleisemminkin näin, kysymys sen olemuksesta olisi ratkaistu sijastatuksen hyväksi jo aikoja sitten. Oikeastaan voikin sanoa, että yllä nähtävissä esimerkeissä prolatiivi toimii – luonnollisesti tai luonnottomasti – sijana, sillä perinteisen kieliopin käsitteistössä tällaisille ei muutakaan roolia ole tarjolla.

On mahdollista esittää lisääkin argumentteja prolatiivin sijastatuksen puolesta. Attribuutteihin vertautuva syntaktinen kriteeri voivat olla niin ikään substantiiveja määrittävät relatiivilauseet. Jostain syystä tällaiseen arviointikriteeriin ei juurikaan ole kiinnitetty huomiota, mutta Penttilä (1963, 148) – mahdollisesti ainoana – selittää, että esimerkiksi *maitse* ei ole sanan *maa* taivutusmuoto, koska on mahdotonta sanoa **Menemme sinne ihanitse maitse* tai **Menemme sinne maitse, jotka ovat ihanat* (tai: *joka on ihana*). Riittävän suurista tekstiaineistoista löytyy kuitenkin jopa kymmeniä lauseita, joissa seuraavantapaiset prolatiivimuodot toimivat relatiivilauseiden korrelaateina aivan kuin substantiivien *kirje*, *maili* ja *tekstiviesti* kiistattomat taivutusmuodot ikään:

- (5) Jäähyväiset jätin **kirjeitse, jossa mm. toivoin**, että hän joskus löytäisi tytön, jonka myös hänen äitinsä hyväksyisi.
- (6) Samalla saat käsityksen mikä on meininki yrityksessä paremmin kuin **mailitse jossa on helpompi kaunistella asioita**.
- (7) Sen verran laiska olen, että yritän ensin **tekstiviestitse joihin turhan harva vastaa** kun kielitaito on keskimäärin heikko.

Iso suomen kielioppi (§ 385) mainitsee prolatiivien substantiivisuutta pohtiessaan myös sen, että ne voivat satunnaisesti saada genetiiviattribuutin. Tällainen on myös esimerkin

3 Ellei toisin mainita, esimerkkien lähteinä ovat johdannossa mainitut tekstikorpukset.

(4) *rinteen molemmitse sivuitse*, mutta kuriositeettina mainittakoon, että poikkeuksellisen yleisiä sellaiset ovat *silmälaseitse*-muodon yhteydessä. Kieliopin esimerkkiä *Esa Saarisen silmälaseitse* vastaavia rakenteita tuntuvat tuottavan erityisesti kielellä tietoisesti leikittelevät oppineet:

- (8) – – haluan katsella maailmaa omin silmin, en **poplorehtailijan silmälaseitse**. (Kuusi 1974, 13.)
- (9) Tässä on 1800-luvun alkupuolta katseltu **seuraavan vuosisadan silmälaseitse**. (Anhava 2007, 352.)

Yllä nähdyt esimerkit osoittavat, että kysymys prolatiivien olemuksesta ei ole yksio-koinen. Erityisesti relatiivilauseelliset prolatiivit (5–7) tuntuvat monista nykypuhujistakin aivan ongelmattomilta.⁴ Lähimpänä totuutta lieneekin yhä Kettusen (1934, 131) yksinker-tainen toteamus, että ”prolatiivimuodot ovat sijamuotojen ja adverbien väliltä”.

Prolatiivien saamia määritteitä suurempi täsmennystä vaativa epäkohta on usein tois-tettu näkemys, jonka mukaan nykykielen prolatiivi on jonkinlainen jäännös muinaisen sijamuodon suuruuden ajoilta. Prolatiivin alkuperää nimenomaisesti käsittelevässä kirjal-lisuudessa (ks. Suoniemi-Taipale 1994) tältä on vältytty, mutta kielen arkipäiväisemmissä synkronisissa kuvauksissa kuva on usein kärjistetympi. On totta, että Suoniemi-Taipale (1994, 242–247) esittää argumentteja, joiden mukaan prolatiivin synnyssä on nähtävissä pyrkimys kehittyä kolmiulotteisen paikallissijajärjestelmän neljänneksi ulottuvuudeksi, mutta varsinaista prolatiivisijan sisältänyttä vaihetta hän ei itämerensuomen mennei-syydestä esitä. Sitä vastoin esimerkiksi Osmo Ikolan vaikutusvaltaisissa kieliopeissa on lähes puoli vuosisataa puhuttu partikkelinjohtimesta *-itse*, joka ”voidaan katsoa vanhan sijan, ns. prolatiivin päätteeksi” (esim. Ikola 2001, 104). Samoin muun muassa Länsimäki (1992) kuvailee prolatiivia 15 elävän sijan rinnalla esiintyväksi ”lähes kuolleeksi” sijaksi, jonka ”käytössä olevat muodot ovat lähinnä tulkittavissa kiteytyneiksi partikkeleiksi”.

Kaunistelematon totuus kuitenkin on se, että diakroninen kielitiede ei ole koskaan millään tavalla kyennyt osoittamaan, että prolatiivi olisi joskus ollut enemmän sija kuin millaisena se nykykielessä tunnetaan – itse asiassa sijamaisimpia, määritteellisiä prolatiiv-veja tapaa varmimmin 2000-luvun kielestä (esimerkit 1–2, 5–7). Näyttöä ei ole siitäkään, että prolatiivia olisi aiemmin käytetty produktiivisemmin ja taajemmin kuin meidän aikamme monissa sadoissa *-(i)tse-* ja *-teitse*-muodosteissa.⁵ (Vastaavasta komitatiivisijan vähättelystä *kanssa*-postposition rinnalla ks. Sirola-Belliard 2016, 71–72.)

4 Samaan tapaan voivat havaintojeni mukaan käyttäytyä myös monet distributiiviset ja temporaaliset adverbit, esim. *pareittain*, jotka arvotaan; *maanantaisin*, jotka ovat ruuhkaisimpia.

5 Sijana toimineesta prolatiivista ei itämerensuomessa siis ole jälkiä. Prolatiivisen *-(i)tse*-aineksen al-kuperää ovat viimeksi käsitelleet Aikio ja Ylikoski (2016, 141–145), joiden mukaan sen taustalla on muinainen postpositio *šüðik ’läpi; kautta’, joka on saamelaiskielissä säilynyt itsenäisenä sanana. Näin ollen esimerkiksi suomen *jätse* ja pohjoissaamen *jieta čada* ’jään läpi’ palautuvat yhteiseen kanta-muotoon *jäjin šüðik.

3. Instrumentaalinen -teitse

Tässä artikkelissa syvennyn tarkastelemaan aiemmin prolatiivin alatyypiksi katsottua, mutta varsin vähälle huomiolle jäänyttä ilmiötä, *-teitse*-aineksisia merkitykseltään lähinnä instrumentaalisia muodosteita. Pikaisen tutkimushistoriallisen katsauksen (jakso 3.1) jälkeen tarkastelen puheena olevaa ilmiötä lähemmin ensin merkityksen (jakso 3.2) ja sitten muodon (jakso 3.3) näkökulmista.

3.1. *-teitse*-muodosteiden tutkimuksen taustaa

Jo edellisen jakson aloittaneessa lainauksessa nähtiin, että *Iso suomen kielioppi* (§ 385) mainitsee prolatiivien joukkoon kuuluvan 60–70 sanakirjalekseemiä, joista ”noin puolet on *teitse*-loppuisia yhdyssanoja, esim. *maanteitse*, *neuvotteluteitse*”. Tällaisten *-teitse*-loppuisten muodosteiden määrä on huomattava – kielessä tuskin on muita suffikseja, joiden esiintymistä puolet rajoittuu tiettyyn substantiiviin pohjautuviin yhdyssanoihin. Suomen prolatiivien tutkimusperinteessä tällaiset *Ison suomen kieliopin* kaltaiset huomautukset ovat kuitenkin harvinaisia; *-teitse*-muodosteita ei ole käytännössä juuri tarkasteltu sellaisinaan.

Suoniemi-Taipale (1994) ei erityisesti syvenny *-teitse*-muotoihin, mutta laajan monografian sivuilla niitä toki käsitellään. Kyse on käytännössä suomeen rajautuneesta ilmiöstä; suomen lisäksi karjalasta tavataan sanakirja-arkistojen *kesäteiči*, joka viittaa konkreettisesti kesäteitä pitkin kulkemiseen (mts. 127, 285). Suomen murteiden osalta mainitaan lyhyesti, että prolatiivi *teitse* esiintyy enimmäkseen yhdyssanoissa kuten *maanteitse* ja *rautateitse* (mts. 42). *Nyky-suomen sanakirja* (s.v. *teitse*) esittää yhteensä 20 *-teitse*-muotoa, mm. *maanteitse*, *maateitse* ja *radioteitse*, ja myöhemmissä sanakirjoissa niitä on sekä poisteltu että lisäilty (Suoniemi-Taipale 1994, 90–91).

Kirjakielen *-teitse*-muodoista tekemiään havaintoja esitellessään Suoniemi-Taipale (1994, 109) muuttaa objektiivisen dialektologin äänenpainon puristisemmaksi ja luonnehtii tarkastelemaansa muodosteita toistuvasti kankeiksi. Vuosien 1988 ja 1991 sanomalehtikieltä tarkasteltaessa todetaan, että vakiintumattomimpia prolatiiveja ovat *-teitse*-loppuiset muodot, ”jotka osin ovat kankeita tilapäismuodosteita” kuten *oppisopimusteitse* ja *perintäteitse*; ytimekkäitä sen sijaan ovat prolatiivit *kirjeitse*, *postitse* ja *puhelimitse*. Hivenen armeliaammin ”usein satunnaismuodosteilta tuntuviksi” tekijä luonnehtii Lauri Hakulisen, Heikki Paunosen ja Tauno Särkän teksteistä tapaamiaan muotoja *käännösteitse*, *kontaminaatioteitse* ja *pidentymäteitse* (mts. 111).

Suoniemi-Taipaleen (1994) jälkeen *-teitse*-muotoja ei ole mainittu juuri muualla kuin yllä mainitussa *Isossa suomen kieliopissa*. Hieman yllättäen laajin ja objektiivisin analyysi aiheesta on kuitenkin löydettävissä Länsimäen (1992) lyhyestä kielenhuoltokirjoituksesta:

Teitse esiintyy myös monien yhdyssanojen jälkiosana. Merkitys on tällöin ’jotakin tietä, menetelmää, keinoa tms. käyttäen, jonkin kautta, välityksellä, esimerkiksi *ilmateitse*, *maateitse*, *vesiteitse*, (tauti leviää) *veriteitse*; *alateitse*, *yläteitse*,

kiertoteitse, (paeta rajan yli) *salateitse*; *laivateitse*, *lentoteitse*, *radioteitse*. Joukko tämäntyyppisiä sanoja kuuluu etenkin virka- ja lakikieleen: *asetusteitse*, *hallintoteitse*, *komentoteitse* (sotilaskielessä), *kurinpitoteitse*, *lainsäädäntöteitse*, *ostoteitse* 'ostamalla, ostettuna', *pakkoteitse* 'pakolla, pakkokeinolla, pakkotoimin', (järjestää asia) *sopimusteitse*. (Länsimäki 1992, 9.)

Ajanmukaisin *Kielitoimiston sanakirja* (s.v. *teitse*) antaa elementille samantyyppisen kuvauksen.

3.2. -teitse-muodosteiden semantiikkaa

Länsimäen (1992, 9) ja *Kielitoimiston sanakirjan* luonnehdinta -teitse-muodosteiden merkityksestä on sinänsä oikea, mutta nähdäkseni ei ole itsestään selvää, että niitä luonnehditaan yksiselitteisesti yhdyssanoiksi. On toki totta, että *teitse* sellaisenaan on sana, adverbiksi luettava sijamuodon tapainen prolatiivi. Selvää on sekin, että suomenkielinen ymmärtää esimerkiksi sanan *kiertoteitse* koostuvan *kierrosta* ja *tiestä*. Eri asia kuitenkin on, millä perusteilla esimerkiksi *sopimusteitse* ja *neuvotteluteitse* ovat yhdyssanoja: vaikka *kiertoteitse*-muodon taustalla kyllä on substantiivi *kiertotie*, analogiset ”*sopimustie*” ja ”*neuvottelutie*” ovat selvästi toisarvoisia. (Eri asia on, kun *sopimustiellä* viitataan yhteiskäytössä oleviin yksityisteihin, joiden ylläpidosta ja käyttöoikeuksista sovitaan asianmukaisin sopimuksin.) Muodon *satelliittiteitse* taustalle piirtyvä *satelliittitie puolestaan on jo aivan hypoteettinen, ja totta onkin, että yhdyssanojen jälkiosaksi esitetään *teitse* eikä *tie*. Mutta onko elementtiä (-)teitse todella syytä pitää yhdyssanojen jälkiosana vai tulisiko sitä pitää -(i)tse-elementin tavoin suffiksina? Kysymystä on tarpeen käsitellä sekä semantiikan että jäljempänä (jaksossa 3.3) nimenomaisesti morfologian näkökulmista.

-teitse-muodosteiden semantiikkaa ei tiettävästi ole esitelty edellä siteerattuja muutamia rivejä enempiä. *Kielitoimiston sanakirjan* (s.v. *teitse*) muotoilema merkitys 'jtak tietä, menetelmää, keinoa käyttäen, jnk kautta, välityksellä' on poikkeuksellisen laaja ja abstrakti, mutta näyttää mahdolliselta jakaa tämä tavoiteltu merkityskenttä kahteen pääryhmään: yhtäältä konkreettisiin, lokaalisiin väylän ilmauksiin eli useimpien tavallisten prolatiivien ns. *prolatiivisiin* merkitystehtäviin ja toisaalta abstraktimpiin *instrumentaaliisiin* tehtäviin. Prolatiivisia väyliä ovat tällöin esimerkiksi kiertotiet (*kiertoteitse*) ja jossain määrin myös ”lento- ja vesitiet” (*lento- ja vesiteitse*), instrumentaalisia keinoja ja menetelmiä muun muassa sopimukset, neuvottelut ja valitukset (*sopimusteitse*, *neuvotteluteitse* ja *valitusteitse*) – siis pelkät sopimukset ja vastaavat, eivät kiertoteihin rinnastuvat ”sopimustiet” jne. Erityisen kiinnostavia ovatkin juuri -teitse-aineksen instrumentaaliset funktiot, sillä prolatiiviksi kutsuttuja muotoja on tähän asti kuvailtu ennen kaikkea paikallissijojen ja lokaalisten adpositioiden, adverbien ja partikkeleiden näkökulmasta.

Tässä tutkimuksessa instrumentaalisuudella viitataan laajasti erilaisiin semanttisiin rooleihin, joita ovat erilaisten keinojen ja menetelmien lisäksi myös konkreettiset välineet, joiden ilmaisemiseen käytetään suomessa tavallisimmin adessiivia (*kynällä*, *kirveellä*). Osaa ns. prolatiivisten ilmaisujen instrumentaalisista tehtävistä voi luonnehtia

myös välittäjän ilmaisemiseksi (esim. *diplomaattiteitse*; käsitteiden määritelmistä tarkemmin Seppälä 2010, Luraghi 2014, 121–127 ja Hamunen 2017).

Pääasiassa kvalitatiivisen tutkimuksen aluksi lähestyn aihetta kvantitatiivisesti tarkastelemalla yleisimpiä *-teitse*-muodosteita, jotka samalla antavat koko ilmiön merkitystehävistä jo suhteellisen edustavan kuvan. Taulukko 1 esittää tutkimusaineiston 25 yleisintä *-teitse*-muodostetta ryhmiteltynä keskeisiin merkityskenttiin, joissa niitä käytetään.

Taulukko 1. 25 yleisintä *-teitse*-loppuista muodostetta (yhteensä 11 294 kaikkiaan 12 983:sta) 2,94 miljardin saneen aineistossa (Kielipankki).

<i>-teitse</i> - muodosteen yleisyys	Liikenne ja kuljetus	Oikeus ja hallinto	Lääketiede	Tiedon- välitys	Muu
1.	2670	<i>oikeusteitse</i>			
2.	1842		<i>alateitse</i>		
3.	1247	<i>ulosottoteitse</i>			
4.	904	<i>kiertoteitse</i>			
5.	649	<i>ilmateitse</i>			
6.	628	<i>lakiteitse</i>			
7.	362	<i>rautateitse</i>			
8.	335	<i>meriteitse</i>			
9.	309	<i>maanteitse</i>			
10.	262		<i>sukupuoliteitse</i>		
11.	241	<i>neuvotteluteitse</i>			
12.	218				<i>käymisteitse</i>
13.	208	<i>lentoteitse</i>			
14.	188	<i>lainsäädäntöteitse</i>			
15.	182			<i>radioteitse</i>	
16.	161	<i>vesiteitse</i>			
17.	155	<i>virKateitse</i>			
18.	154		<i>hengitysteitse</i>		
19.	131		<i>veriteitse</i>		
20.	116	<i>maateitse</i>			
21.	77	<i>sopimusteitse</i>			
23.	73	<i>valitusteitse</i>			
23.	73	<i>viranomaisteitse</i>			
24.	56	<i>komentoteitse</i>			
25.	53	<i>diplomaattiteitse</i>			

Taulukko 1 sisältää 25 yleisintä *-teitse*-loppuista muodostetta, joiden absoluuttiset määrät edustavat noin 86:ta prosenttia kaikista kyseeseen tulevista sananmuodoista. Loput 14 prosenttia esiintymistä koostuu kaikkiaan noin neljästä sadasta muodosteesta, joista noin puolet on ainutkertaisia; tähän tapaan kielen muutkin sanat ja muodot jakaantuvat (ks. Sirola-Belliard 2017, 90). Tarkkojen lukujen antamista vaikeuttavat kuitenkin näin laajaan aineistoon osuneet lyöntivirheet ja ortografinen variaatio: ainutkertaisiin osumiin kuuluvat esimerkiksi *oikeus-*, *oikesu-* ja *oikkeusteitse*. On huomionarvoista, että varsinainen prolatiivinen adverbi *teitse* 'tietä, teitä pitkin' on sangen harvinainen. Liki kolmen miljardin saneen korpuksissa se esiintyy vain 21 kertaa, kun taas kompleksisempia *-teitse*-loppuisia muodosteita on lähes 13 000.

Taulukon 1 muodot on ryhmitelty neljän semanttisen teeman mukaisesti ensinnäkin liikennettä ja kuljetusta, toiseksi oikeutta ja hallintoa, kolmanneksi lääketiedettä ja neljänneksi tiedonvälitystä edustaviin ryhmiin. Vaikka jälkimmäiseen ryhmään kuuluva *radioteitse* voi näyttää yhtä yksinäiseltä kuin kokonaan luokittelun ulkopuolelle jäävä *käymisteitse*, koko aineiston tarkastelu paljastaa, että viestinnän alaan kuuluvat *-teitse*-muodosteet ovat sangen produktiivisia: muutaman kymmenen yleisimmän joukkoon kuuluvat myös *nettiteitse*, *satelliittiteitse* ja *kirjeteitse* sekä uniikkeihin osumiin mm. *aanelosteitse*, *huhuteitse*, *lehtiteitse*, *puskaradioteitse*, *soittoteitse* ja *tekstariteitse*. Ryhmät eivät tietenkään ole aukottomia, ja esimerkiksi tietoliikenteen *kaapeliteitse*, *modeemiteitse* ja *usb-teitse* liittyvät niin tiedonvälitykseen kuin konkreettisempaankin sähkövarauksellisten hiukkasten liikkumiseen.

Puhtaimmin liikenteen ja kuljetuksen alaan kuuluvat muodosteet viittaavat toisinaan konkreettisiin teihin (*kiertoteitse*, *rautateitse*, *maanteitse*), mutta valtaosa niistäkin on tulkittava abstraktimmassa merkityksessä 'jtk menetelmää, keinoa käyttäen, jnk kautta, välityksellä'. Tällaisia ovat niin yleisimpiin kuuluvat *ilmateitse* ja *meriteitse* kuin harvinaisempi *lentokoneteitse*. Saman voi sanoa kymmenistä hallintokieleen kuuluvista muodosteista, joista harvinaisiin kuuluvat muun muassa *tuomioistuiniteitse*, *pakkolunastusteitse* ja *vahvistuskanneteitse*. Selvästi oma alansa on lääketiede, jonka terminologia jää ammattikieltä tuntemattomille usein suorastaan käsittämättömäksi. Yleisimpiin ilmauksiin kuuluvat *alateitse*, *sukupuoliteitse*, *hengitysteitse* ja *veriteitse* ovat jokseenkin arkipäiväisiä, ja *-teitse*-muodosteiden etymologian kannalta läpinäkyviä ovat alatiesynnytykseen ja hengitysteihin viittaavat muodot. Yleisehköjä ja ymmärrettäviä ovat myös sairauksien tarttuminen ja leviäminen *ihoteitse*, *imuteitse*, *limakalvateitse*, *pisarateitse* ja *seksiteitse*, mutta *-teitse*-muodosteilla viitataan myös erilaisiin hoito- ja tutkimustoimenpiteisiin, joita suoritetaan *tähystysteitse*, *laskimoteitse* ja *valtimoteitse* sekä edelleen esimerkiksi *laparotomiateitse*, *sternotomiateitse* ja *torakoskopiateitse*.

Taulukon 1 muut-ryhmään kuuluva *käymisteitse* on yleisyydessään melko poikkeuksellinen valmistusprosesseihin viittaava ilmaus, mutta puhtaan kieliopillisesti katsottuna se rinnastuu moniin muihin verbipohjaisiin menettelytapojen ilmaisukeinoihin. Oikeuden ja hallinnon alalla asioita hoidetaan mm. *armahdusteitse*, *ilmoitusteitse*, *neuvotteluteitse* ja *perimisteitse*, lääketieteessä *tähystysteitse* ja *rokotusteitse*. Tilanpuutteen vuoksi tässä on

mahdotonta esittää *-teitse*-muodosteiden koko kuvaa, mutta on toistamiseen korostettava, että erittäin suuri enemmistö tutkimusaineiston sadoista muodosteista on ryhmiteltävissä taulukon 1 neljään pääryhmään. Näihin aihepiireihin kuulumattomia ovat muun muassa niinkin tavalliset mutta erilaiset prosessit kuin ajatteleminen ja valuttaminen:

- (10) Mitään ei voi saavuttaa **ajatusteitse**, niinkuin filosofit uskovat.
- (11) Kun nuppi on täysi käydään kuorma purkamassa perävaunuun **valutusteitse** ettei maidon koostumusta rasiteta pumppaamalla.

Vaikka *-teitse*-muodosteiden käyttö näyttää jossain määrin keskittyvän muutamille erityisaloille, niiden rajat ovat häilyviä ja arkipäiväisiä asioitakin hoidetaan mm. *järjestöteitse*:

- (12) Näiden opinahjojen fysiikanopiskelijat ovat jo vuosikymmenten ajan pitäneet yhteyttä toisiinsa **järjestöteitse**.

Vain pieni vähemmistö *-teitse*-muodosteista viittaa kierto- ja maanteiden kaltaisiin konkreettisiin teihin. Muuten kyse on keinojen, menetelmien ja välittäjien ilmaisemisesta, ja niiden parafraseiksi sopivat useimmiten *kautta* ja *välityksellä* sekä morfologisemmista ilmaisukeinoista etenkin keinon adessiivi ja vastaavat infiniittiset muodot (*ajatusteitse* ~ *ajattelemalla*, *valutusteitse* ~ *valuttamalla*; vrt. Hamunen 2017). Näin ollen perinteinen *prolatiivi* on oikeastaan – monien muiden termien tavoin – etymologisesti katsottuna harhaanjohtava termi puhuttaessa muodosteista, joita voi osuvammin luonnehtia instrumentaaliksi, oikeastaan jopa varsinaisesta *-(i)tse*-prolatiivista erotettavaksi *-teitse*-instrumentaaliksi.⁶ Merkitykseltään instrumentaalisia ovat toki myös monet varsinaiset prolatiivit yleisimpiin kuuluvista *puhelimitse*- ja *postitse*-muodoista korpuksen harvinaisimpiin muotoihin (esim. neuvominen *keskustelupalstoitse*, lähettäminen *kirjekyyhkyitse* ja periminen *testamentitse*), mutta *-teitse*-muodosteilla se on selvästi hallitseva merkityspiirre.

Prolatiivisia *-(i)tse*-muotoja ja instrumentaalisempaa *-teitse*-elementtiä vertailtaessa on oleellista huomata, että aiemmin niitä ei oikeastaan ole erotettu toisistaan. On kuitenkin ilmeistä, että kyse on kahdesta erilaisesta, joskin diakronisesti ja synkronisestikin limittäisestä muotokategoriasta: jokseenkin synonyymisia pareja vaikuttavat olevan ainakin *maitse* ~ *maateitse* ja *meritse* ~ *meriteitse*, mutta muut vastaavat parit ovat enemmän tai vähemmän erimerkityksisiä (*autoitse* vs. *autoteitse*) tai frekvensseiltään melko epäsuhtaisia (*kirjeitse* ~ *kirjeteitse*, *puhelimitse* ~ *puhelinteitse*). Kieliopillisimpia prolatiivimuotoja kuten *alitse*, *ylitse* ja *ohitse* vastaavat *ali*, *yli* ja *ohi*, mutta *-teitse*-variantit puuttuvat. Toisaalta monet *-teitse*-muodosteet korvautuvat vaivoin jos lainkaan varsinaisilla prolatiiveilla. Vaikka *käymisteitse* tai ainakin *vahvistuskanneteitse* ja *laparoskopiateitse* leimattaisiin ”tilapäismuodosteiksi”, vastaavia prolatiiveja tuskin on (*?käymisitse*, *?vahvistuskanteitse*, *?laparoskopioitse*).

6 Terminologisista valinnoista ks. viite 1.

3.3. -teitse-muodosteiden morfologiaa

Yllä on käynyt ilmi, että -teitse-muodosteita on syytä pitää suurelta osin itsenäisenä instrumentaalisenä muotokategorianaan, jonka luonnehtiminen pelkäsi prolatiiviksi on harhaanjohtavaa. Vähintään kapeakatseista on sekin, että -teitse-elementtiä on kohdeltu vain sanana sanojen joukossa, adverbina jonka avulla kieleen luodaan yhdyssanoja (Länsimäki 1992, 9; *Iso suomen kielioppi* § 385; *Kielitoimiston sanakirja* s.v. *teitse*). Jossain määrin oikeampi lähestymistapa on nähdäkseni Suoniemi-Taipaleen tapa puhua tilapäismuodosteista tai satunnaismuodosteista – tällaiset luonnehdinnat eivät ainakaan ota kantaa siihen, ovatko ns. muodosteet, kuten Suoniemi-Taipaleen (1994, 109) mainitsema *perintäteitse*, yhdyssanoja, johdoksia vai peräti taivutusmuotoja.

Jo edempänä todettiin, että jos kyse on yhdyssanoista, niiden jälkiosa ei niinkään ole *tie*-sanana prolatiivinen taivutusmuoto, vaan adverbi *teitse*. On kuitenkin kysyttävä, miksi muodosteiden *vahvistuskanneteitse* ja *laparoskopiateitse* jälkielementtiä olisi pidettävä sanana *teitse* eikä esimerkiksi prolatiiviseen adverbijohtimeen -(i)tse rinnastuvana adverbijohtimena -teitse. Yksi suurimmista tähän liittyvistä kysymyksistä koskee sitä, mihin muihin vastaaviin sanoihin tällainen yhdyssanoja synnyttävä adverbi suomen kieliopissa ja sanastossa rinnastuisi. Kysymys on vaikea eikä sitä, saati vastausta, näy koskaan esitetynkään.

Nähdäkseni ainakin semanttisin perustein voitaisiin yhdyssanojen sijaan puhua instrumentaalista -teitse-adverbijohtimesta, joka rinnastuu -(i)tse-prolatiivien lisäksi myös jaksossa 2 mainittuihin adverbijohtimiin -ttAin, -sin ja -sti. Toki yhdyssanatulkinnalle löytyy perusteita, sillä *teitse* on etymologisesti läpinäkyvä kaksitavuinen morfeemi, joka muistuttaa itsenäisiä sanoja sikäli, että rinnasteisissa rakenteissa se voi tavallisten yhdyssanarakenteiden tapaan kokea konjunktioireduktion (esim. *sopimus-* ja *lakiteitse*, *laparoskopia-* tai *torakoskopiateitse*). Tämä ominaisuus ei kuitenkaan estä pitämästä muuten johtimen kriteerit täyttävää elementtiä johtimena; ainakin adjektiivijohdin -mAinen voi käyttäytyä samaan tapaan (*Iso suomen kielioppi* § 437).

Vaikka instrumentaalinen -teitse vaikuttaakin olevan yksinäinen palanen suomen johto-opin ja yhdyssananmuodostuksen rajamailla, sille on löydettävissä varsinaista prolatiiviakin läheisempi vastine: Yleensä adpositioksi katsottu *kautta* nimittäin on mahdollinen – joskin verraten harvinainen – myös yhdyssananomaisissa ilmauksissa, joita toisinaan voi jopa pitää -teitse-muodosteiden synonyymeina. Vakiintuneimpia -kautta-muodosteita ovat esimerkiksi *yläkautta* ja *takakautta* (vrt. hieman erimerkityksiset *ylitse* ja *taitse*), mutta samantyyppisillä muodosteilla voidaan viitata myös viestinnän ja oikeuskäytännön menetelmiin sekä sairauksien leviämistapoihin (13–15). Jopa alkoholijuomien valmistuksen voidaan kuvata tapahtuvan paitsi *käymisteitse* myös *käymiskautta* (16):

- (13) Kaupan pitäisi olla sellainen että voi tilata **postikautta**.
- (14) **Sukupuolikautta** tarttuvaa klamydiaa on taas syytetty lapsettomuuden aiheuttajaksi.
- (15) – – koska vapaansoftan tekijöillä ei yleensä ole varaa puolustautua **oikeuskautta**.

- (16) Ehkä jonkun A-lonkeron saattaisi joskus ostaa, koska maku on parempi kuin **käymiskautta** tehdyissä greippikaljoissa, – –

Yllä nähtävät *-kautta*-muodosteet ovat toki paljon harvinaisempia ja luultavasti tyyliarvoltaan arkisempia kuin vastaavat *-teitse*-muodosteet. Käänteisesti myös *teitse* toimii satunnaisesti postpositiona:

- (17) Silloinhan modeemi ei läheta mitään **ilmojen teitse**, vaan pelkästään johdolla yhdistäminen toimii.
- (18) Välillä taas kirjoittaja pyrkii muuttamaan asioita **käytännön teitse**. (Heikkinen 1993, 223.)

Siinä missä monet kielen postpositiorakenteet palautuvat genetiiviattribuutillisiin substantiivien taivutusmuotoihin, lausekkeiden *ilmojen teitse* ja *käytännön teitse* postposition taustalla vaikuttaa olevan ensin merkitykseltään kieliopillistunut sidonnainen morfeemi, joka on ajautunut postpositiokäyttöön analogiateitse, esimerkiksi samanmerkityksisen postposition *kautta* tarjoaman mallin mukaan. On myös paikallaan muistaa, että yllä (jaksossa 3.2) mainittiin ei-suffiksaalisen *teitse*-sanana muuten esiintyvän varsinaisena prolatiivisena adverbina *teitse* 'tietä, teitä pitkin' hyvin harvoin; esiintymiä on vain reilu promille kaikista *-teitse*-loppuisista muodosteista.

Yllä nähdyistä postpositiotapauksista huolimatta *-teitse* on siis vahvasti suffiksaalinen, ja morfologian näkökulmasta sen lähin vertailukohde on varsinainen *-(i)tse*-prolatiivi. Muotoryhmiä sopiikin verrata, sillä ainakin frekvenssin suhteen ne ovat varsin tasaväkiisiä. Jo edellä on mainittu, että *Ison suomen kieliopin* (§ 385) mukaan noin puolet 60–70 sanakirjalekseemiksi katsotusta prolatiivista on *teitse*-loppuisia yhdyssanoja. Suhdeluku on sama nykyisissä suurissa korpuksissa: muutama sata uniikkia muotoa pois lukien vajaan kolmen miljardin saneen aineistossa esiintyy yhteensä 310 vähintään kahdesti esiintyvää *-(te)itse*-muodostetta, joista 152 on *-teitse*-loppuisia ja vain hieman useampi eli 158 muita prolatiiveja. Muotojen suhteellisen kumuloitumisen tarkastelu osoittaa, että frekvenssin laskiessa *-teitse* käy varsinaista prolatiivia yleisemmäksi.

-teitse-instrumentaalin ja *-(i)tse*-prolatiivin esiintymisprofilien ero muistuttaa Sirola-Belliardin (2017, 89–92) tekemiä havainnot komitatiivin ja essiivin eroista. Komitatiivia on usein luonnehdittu kiteytyneeksi ja jopa epäproduktiiviseksi, kun taas essiivin produktiivisuutta ei ole koskaan epäilty. Sirola-Belliard kuitenkin esittää, että vaikka komitatiivin frekvenssi sinänsä on huomattavasti essiiviä pienempi, olemassa olevien komitatiivimuotojen joukko on sisäisesti varioivampi kuin essiivit, joten vaihtoehtoisesta näkökulmasta komitatiivia voisi jopa luonnehtia essiiviä produktiivisemmäksi. *-teitse*-instrumentaalien suhde *-(i)tse*-prolatiiveihin on vastaava.

Prolatiivien produktiivisuutta ei ole samalla tavalla pohdittu, *-teitse*-instrumentaalien produktiivisuutta tuskin lainkaan. Suoniemi-Taipale (1994, 109–111) luonnehtii jälkimmäisiä usein tilapäismuodosteiksi, mutta muualla (Länsimäki 1992, 9, *Iso suomen kielioppi, Kielitoimiston sanakirja*) niitä pidetään yhdyssanoina, mikä on tavallaan eliminoinut koko kysymyksen. Produktiivisuuden pohdintahan kuuluu vanhastaan lähinnä

johto-opin alaan, kun taas taivutusmuodot ovat määritelmällisesti (lähes) täysin produktiivisia. Yhdyssanojen kuvaus on perinteisesti pärjännyt lähes ilman produktiivisuuden käsitettä, koska yhdyssanojen muodostusta on pidetty niin produktiivisena, ettei asiaa ole juuri tarvinnut pohtia.

-(i)tse-prolatiivin ja *-teitse*-instrumentaalin produktiivisuutta tarkasteltaessa erityistä huomiota ansaitsee kysymys muodosteiden morfologisesta säännönmukaisuudesta. Tämä nimittäin erottaa nämä kaksi ilmaustyyppiä selkeästi toisistaan ja tarjoaa samalla selityksen *-teitse*-instrumentaalin produktiivisuuteen ja ilmeiseen kasvuvoimaan. Suoniemi-Taipale (1994) on perusteellisesti kuvannut prolatiivin yleistymistä suomen kirjakeleissä ja sen kieliopissa *Kalevalan* ja muiden itäisten vaikutteiden myötä; hänen mukaansa prolatiivin kulta-aika ajoittuu noin 1840–1940-luvuille. Vaikka yleinen käsitys ”vanhaksi sijaksi” katsotun prolatiivin alkuperäisestä sijastuksesta on perustelematon, prolatiiviksi kutsutun *-(i)tse*-aineiden juuret ovat kiistatta vähintään kantasuomalaisessa muinaisuudessa. Instrumentaalinen *-teitse* sitä vastoin vaikuttaa melko nuorelta ilmiöltä. Sen alkuperää ei ole erityisemmin jäljitetty, mutta jo yllä todettiin, että suomen ulkopuolelta on merkintöjä vain karjalan väylää merkitsevistä ei-instrumentaalisista ja näin ollen läpinäkyvästä, kieliopillistumattomasta prolatiivista *kesäteiçi*. Suoniemi-Taipaleen *-teitse*-esimerkistö alkaa *Nykysuomen sanakirjasta*, joka sisältää monia instrumentaalisiakin muodosteita (esim. *kurinpitoteitse*, *lainsäädäntöteitse*). Tämänkään tutkimuksen tarkoituksena ei ole selvittää muodostetyypin syntyä sen tarkemmin, mutta ainakin jo 1880-luvun alkupuolella käytössä ovat olleet tietoliikenteen *sähköteitse* ja hallinnon *wirkateitse*; lääketieteelliseksi *suoli-teitse* tavataan jo 160 vuoden takaa:

- (19) Illan kuluessa lähetettiin E. Lönnrotille **sähköteitse** onnentoivotus. (Kielipankki: KLK [*Uusi Suometar* 16.11.1881].)
- (20) Kun noin 17 peninkulman matka tulee läänin eläinlääkärin luo, kerkiää moni elukka henkensä heittää ennenkuin sieltä apua ehtii **wirkateitse**. (Kielipankki: KLK [*Karjalatar* 9.9.1884].)
- (21) Monet oliivat ne, jotka muinoin haweksiivat, jotta vähimmin rawitsewakin rehu, esim. kuiwa ja laiha ruisolki, saisi wäittäwiä aineita kulkemisestaan raawaan **suoli-teitse** ja jotta se waikuttaisi pellossa lannoittawimmin, kuin olisiko sama olki syöttämättä, suorastaan wiety pellolle. (Kielipankki: KLK [*Suomen Julkisia Sanomia* 25.2.1858].)

Mitä *-teitse*-muodosteiden morfologian kuvaukseen ja sen historiaan tulee, ilmiö on kerta kaikkiaan niin yksinkertainen, että siihen ei liene koskaan kiinnitetty erityistä huomiota. Ne ovat morfologisesti yhdyssanoja – tai kuin yhdyssanoja – joissa *-teitse* liittyy nominatiivimuotoiseen substantiiviin. Käytännössä ainoana, mutta yhdyssanojen suhteen odotuksenmukaisena poikkeuksena ovat *-minen*-verbaalisubstantiiveihin pohjautuvat muodot kuten *käymisteitse*, *irtisanomisteitse* ja *perimisteitse*.

Varsinaisten prolatiivimuotojen muodostaminen sen sijaan on vaikeampaa. *Ison suomen kieliopin* mukaan *-(i)tse* liittyy yleensä monikkovartaloon, mutta *i*-vartaloisista

substantiiveista prolatiiveja voidaan saada monikkovartalon (*fakseitse*, *kaapeleitse*) lisäksi myös yksikkövartaloista (*faksitse*, *kaapelitse*) tai vain jälkimmäisistä (*postitse*). Varhemat suomen kirjakielen kehittäjät Lönnrotista (1841, 30) alkaen pyrkivät toisinaan erottamaan yksikön ja monikon prolatiivit toisistaan (Suoniemi-Taipale 1994, 73–77), mutta vallalle on jäänyt vain yllä kuvailtu hieman epämääräinen ja varsinaisiin sijaparadigmoihin kehnosti sopiva luvuton muotojen vaihtelu. Vaihtelua on käytännössä enemmänkin: *postitse*-muodon rinnalla esiintyy myös monikkovartaloinen *posteitse*, eivätkä myöskään yksikkövartaloiset *sivutse* ja *puhelimetse* ole tuiki harvinaisia. Mahdotonta tuskin on sekään, että joidenkuiden kielitaju pyrkii tekemään eron yksiköllisten ja monikollisten prolatiivien välillä.

Edes helpoimpien, pelkkiin monikkovartaloihin pohjautuvien prolatiivien morfologia ei loppujen lopuksi ole vailla monitulkintaisuuksia ja tällöin *-teitse*-muodosteiden yhdysanamorfologia osoittautuu helpommaksi vaihtoehdoksi:

- (22) Jos sinulla on velkakirja, voit viedä asian **perintäteitse** eteenpäin karhuttuasi velkaa ensin noi 60 pv.
- (23) Nyt kuitenkin oivalsin, että avopuoliso on saanut **perintöteitse** kuolleen sukulaisen eläkevakuutustuloa noin tonnin kuussa.

Mikäli omaisuudensiirron adverbialit *perintäteitse* ja *perintöteitse* haluttaisiin korvata varsinaisilla prolatiiveilla, tarjolla olisi lähinnä vain kaksitulkintainen *perinnöitse*. Ei liene sattumaa, että *perinnöitse*-muotoa ei käytännössä löydy miljardienkaan saneiden joukosta, vaikka *perintäteitse* ja *perintöteitse* esiintyvät kymmeniä kertoja. Vastaavia esimerkkejä löytää lisääkin: Paikannimien prolatiivimuotojen muodostamisesta ja oikeinkirjoituksesta on keskusteltu useamman kerran (esim. Kettunen 1949, 99; Maamies 2015), ja Lyytikäisen (2015) ehdotuksen mukaisen kirjoitusasun *viroitse* merkitys voisi olla 'Viron kautta'. Tästä syystä on suorastaan hyödyllistä, että homonymymisen appellatiiviprolatiivin sijaan voidaan käyttää ja nähtävästi aina käytetäänkin muodoltaan ja merkitykseltään yksiselitteistä instrumentaalina *virKateitse*. Voisi ajatella, että ytimekkyyttä ihannoivassa kielenhuollossa *-teitse* olisi joskus leimattu redundantiksi aidon prolatiivin korvikkeeksi, mutta tietävästi tähän ei ole koskaan päädytty, sillä instrumentaalinen *-teitse* on loppujen lopuksi yksinkertainen, mutta ilmaisuvoimainen elementti.

Prolatiivia pitkään propagoanut Lauri Kettunen vetosi myös sukukielen prolatiiveihin huomauttaen, ettei mikään estäisi kehittämästä suomenkin prolatiivia aiempaa yleisemmäksi (Kettunen 1934, 131), sekä toivoskeli optimistisesti, että ”jos kirjoittaja puoleilekilläänkin tuo painettuun sanaan jonkin mielenkiintoisen uutuuden, se pian löytää jäljittelijöitä ja saattaa muuttua kielen normaaliomaisuudeksi” (Kettunen 1949, 99). Leikkimielisiä jäljittelijöitä riittää yhä, mutta vajaan kahdensadan vuoden yrittelyn jälkeen näyttää siltä, että produktiiviseksi sijaksi markkinoitu *-(i)tse*-prolatiivi ei hevin ota tarttuakseen tulevaisuudessakaan. Instrumentaalinen *-teitse* sen sijaan näyttää kehittyneen ja voimistuneen lähes huomaamatta ilman, että kielenhuoltajat olisivat sitä näkyvästi suosineet tai vastustaneet.

4. Yhteenvedoa ja pohdintaa

4.1. Enemmän ja vähemmän sijamaiset prolatiivit ja instrumentaalit

Yllä on tarkasteltu suomen *-teitse*-aineksisia lähinnä instrumentaalisia muodosteita, joita on syytä pitää varsinaisista *-(i)tse*-prolatiiveista melko selvästi, mutta ei erottamattomasti poikkeavana ilmaisutyyppinä. *-teitse*-instrumentaalit ovat morfologialtaan yhdyssanan kaltaisia adverbeja, ja *-teitse*-elementin semanttinen tehtävä on suhteellisen kieliopillinen: Sillä ilmaistaan lähinnä keinoja, etenkin oikeudellisia ja lääketieteellisiä toimenpiteitä sekä tiedonvälityksen välineitä. Adverbeina ja lauseenjäsenfunktioiltaan adverbiaaleina nämä teknisesti rajattoman produktiivisilta vaikuttavat muodosteet muistuttavat sijoja samaan tapaan kuin toisinaan suorastaan sijaparadigman osana kuvatut varsinaiset prolatiivitkin. Varsinaisena sijana *-teitse*-instrumentaalia on mahdotonta pitää, mutta yllä on nähty, että *-(i)tse*-prolatiivilla on havaittavissa myös sellaisia sijoille ominaisia morfosyntaktisia ominaisuuksia, jotka on toistuvasti kielletty (kongruoivia attribuutteja) tai joita ei ole juuri pohdittu (prolatiivin kantasanana toimivan substantiivin tarkoitteisiin viittaavia relatiivilauseita). Omistusliitteet voivat seurata vain *-(i)tse*-ainesta ja silloinkin normaalisti vain kieliopillisimmissa sanoissa (*ohitseni, ylitsemme*).

-teitse-instrumentaalilla on kuitenkin marginaalisesti havaittavissa yksi substantiivien taivutusmuotoihin viittaava ominaisuus – jo yllä varsinaisten prolatiivien yhteydessä nähdyt relatiivilauseet:

- (24) Palkka on korvaus, jonka työnantaja maksaa työpanoksesta ja tämä korvaus on määrätynyt **sopimusteitse**, jossa kumpikin osapuoli hyväksyvät toimenkuvan ja vastuiden sisällöt sekä siitä maksettavan korvauksen, palkan.
- (25) Tutkielmassa tarkastelen työriitojen käsittelyä **neuvotteluteitse**, jossa suurin osa riidoista ratkaistaan, mutta – – (Häggman 2014.)

Esimerkkien *sopimusteitse* ja *neuvotteluteitse* eivät edelleenkään viittaa ”sopimustei-hin” tai ”neuvotteluteihin”, joten relatiivilauseiden korrelaatteja näyttäisivät olevan substantiivit *sopimus* ja *neuvottelu*, joihin liittyvä sijapäätteenomainen *-teitse* on sivulauseen kannalta yhtä merkityksetön kuin mikä tahansa sijapäätte (vrt. *sopimuksessa/neuvottelussa, jossa* – –). Yleisiä tällaiset rakenteet eivät tosin ole. Vaikka toisaalla on mahdollista tavata myös marginaalisia attribuutillisia prolatiivirakenteita kuten *jyrkitse portaitse* (3) ja *rinteen molemmitse sivuitse* (4), *-teitse*-rakenteet eivät sentään kuunaan taipune muotoon **uusiteitse sopimusteitse* tai **pieniteitse neuvotteluteitse*. Itse asiassa pelkkä tällaisten kuvittelu saa moneen kertaan kielletyt attribuutilliset prolatiivit tuntumaan kohtuullisen mahdollisilta myös rakenteissa *?uusitse sopimuksitse* ja *?pienitse neuvotteluitse*. Kyse on kieliopin jatkumoluonteesta, ja ainakin yhdellä jatkumolla prolatiivin tunnus *-(i)tse* on sijamaisempi kuin morfologialtaan yhdyssanamaisempi ja perusmerkitykseltään instrumentaalisempi *-teitse*.

4.2. -teitse-muodosteiden luonnollisuudesta

Erilaisia prolatiiveja on kuvattu yllä sellaisina, kuin ne todellisuudessa esiintyvät. Kuinka luonnollisia prolatiivit ja instrumentaalisemmat *-teitse*-muodosteet sitten ylipäänsä ovat – kuinka luonnollisen kehityksen tuloksina niitä voi pitää? Prolatiiveja esiintyy käytännössä kaikenlaisissa tekstilajeissa. Yleisimmiltä ne vaikuttavat asiateksteissä, mutta valtaosa yllä nähdyistä esimerkeistä on kirjoitettu sisällöltään ja tyyliltään monenkirjavalla Suomi24-keskustelusivustolla. Kun tarkasteltavana ovat jokseenkin harvinaiset kielenilmiöt ja aineistolähteenä miljardien saneiden kokoiset tekstivarannot, seulaan jää myös rajatapauksia, joiden kieliopillisuudesta voi olla monenlaisia näkemyksiä; toisaalta juuri rajatapaukset auttavat parhaiten hahmottamaan ilmiöiden rajoja.

Vaikka prolatiiveihin on aikojen kuluessa kiinnitetty paljonkin huomiota, *-teitse*-aineeksiin muodosteisiin ei paljonkaan ole puututtu. Niitä on käytetty jo ainakin puolentoista vuosisataa, mutta kielenuudistajat ja -huoltajat eivät vaikuta niitä suuremmin kehitelleen eivätkä torjuneenkaan. Lähinnä ainoa raportoitu merkki *-teitse*-muodosteiden tietoisesta luomisesta on *pintateitse* 'postin kuljettamisen tapa silloin, kun se tapahtuu maitse ja vesitse', jonka suomen kielen ohjailun historiaa kuvaava Taru Kolehmainen (2014, 366, 423) mainitsee esimerkkinä vaikutusvaltaisen kielenhuoltajan Hannes Tepon (1898–1953) lahjakkuudesta sepittää satoja yleiseen käyttöön jääneitä sanoja; *pintateitse* käsiteltiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunnassa 4.11.1946. Hallinnon, oikeuden ja lääketieteen alan *-teitse*-muodosteiden kehityksestä ei ole vastaavia tietoja, joten on syytä olettaa niiden kehittyneen suhteellisen tiedostamattomasti – niitähän tavaataan runsaasti jo 1800-luvun puolelta (ks. esimerkit 19–21).

Instrumentaalisten *-teitse*-muodosteiden historian tarkempi selvittely on jätettävä tulevan tutkimuksen tehtäväksi, mutta merkitysopillisen kehityksen luonnollisuuden voi todeta lyhyesti: 'kulkuväylää pitkin' -merkityksisen adverbien *teitse* kehittyminen keinon ilmaisimeksi on mitä tavallisin esimerkki merkityksen abstraktistumisesta, merkitsehän myös suomalais-karjalainen *keino* pohjoisimmissa murteissamme yhä suuntaa ja kulku-reittiä, esim. *tuota keinova pijättä mennä* (Enontekiö, SMS). Adpositio *kautta* on kehittynyt lokaalisesta instrumentaaliseksi hyvin samaan tapaan (Seppälä 2010). Samanhenkisen merkityksenkehityksen ovat tunnetusti kokeneet myös muun muassa englannin *way* ja tätä ennen latinan *via* sekä *metodin* kreikkalainen alkulähde *metá hodós* 'tietä pitkin' (väylästä keinoksi, välittäjäksi ja välineeksi -kehityksestä yleisemmin mm. Luraghi 2014, 121–127, 142). Yhdenslaisena *-teitse*-instrumentaalinen kieliopillistumisen huipentumana voi pitää harvinaisia, mutta paljastavia tapauksia, joissa *-teitse* liittyy tietä merkitseviin substantiiveihin ja näin osoittaa alkuperäisen leksikaalisen merkityksen kadonneen täydelleen – suffiksin läpinäkyvänä säilyneestä etymologiasta huolimatta:

- (26) – – rata-alueilla, joissa ei ole mahdollisuutta kuljuttaa rakentamismateriaaleja ja työn toteuttamiseen tarvittavia koneita **tieteitse**, – – (Vilenius 2016, 7–8.)

- (27) – – asumiskuluista, joita koituu, kun ostaa vaihtoehtoisen kuljetustavan, joko **ilma-, meri-, raide- tai maantieteitse**, jotta voi toteuttaa tämän erityisen matkan. (Ryanair-lentoyhtiön tilausehdot 2015.)

Huomattakoon vielä sekin, että vaikka suomessa toki riittää synonyymisia ilmaisukeinoja *-teitse*-instrumentaalien vaihtoehtoiksi, lähinnä ainoa kiistattoman produktiivinen instrumentaalinen sija on adessiivi, jolle keinon ja välineen ilmaiseminen on vain osa monista funktioista (Karlsson 1995). Vaikka *-teitse*-elementillä olisi pitkä matka mahdolliseksi sijapäätteeksi, jo nykyisellään sitä voi pitää suffiksina, joka on funktioiltaan kielen instrumentaalisimpia. Suomen sijajärjestelmän koon huomioon ottaen ei olisi ollenkaan odottamatonta, että kielessä olisi myös erillinen instrumentaalisija (ks. Blake 2001, 154).

Miksi *-teitse*-elementti loppujen lopuksi halutaankin tulkita, kyse on kielen leksikon kuuluvan sanan jonkinasteisesta suffiksoitumisesta. On sinänsä normaalia, että vapaa lekseemi kehittyi ensin johtimeksi (esim. *lajinen* > *-lajinen*) ja yleensä vasta tämän jälkeen sen voi odottaa jatkavan matkaansa taivutusaffiksiksi, joten tässäkin suhteessa *-teitse* on melko tavallisesti kieliopillistunut morfeemi.

4.3. Prolatiivien ja instrumentaalien luvallisuudesta

Lopuksi on paikallaan tarkastella prolatiiveja ja instrumentaaleja myös kielenhuollon näkökulmasta. Edellä on mainittu, että itämerensuomalaisten kielten prolatiivista väitöskirjan laatinut Suoniemi-Taipale (1994) luonnehtii *-teitse*-muodosteita osin kankeiksi tilapäismuodosteiksi, mutta toisaalta esittää niitä myös arvostettujen fennistien teksteistä. Länsimäki (1992) mainitsee ilmaisutyyppin ilman arvolatausta, vaikka varsinaisia prolatiiveja kuvatessaan arvelee, että muotoja *televisioitse*, *tietokoneitse*, *fakseitse* tai *kortteitse* ei käytettäisi ilman huumorimieltä tai teennäisyyttä – prolatiivi on hänen mukaansa lähes kuollut sija, jonka muodot ovat lähinnä kiteytyneitä partikkeleita. Sukupolvea myöhemmin myös edellä mainittuja muotoja on kuitenkin havaittavissa lukemattomissa konteksteissa ilman ilmeistä huumorimieltä tai teennäisyyttä. Faksien ja korttien rinnalle on tullut uusia viestintäkeinoja ja kielenhuoltajien asenteet ovat muuttuneet: Vuonna 2018 Kielitoimiston ohjepankki ja *Kielitoimiston kielioppiopas* (s. 151) kertovat suosituksissaan kansalaisille, että prolatiivit ”tarjoavat usein tiiviin vaihtoehdon postpositiorakenteille tai *-lla*-päätteisille eli adessiivisijaisille ilmauksille”, ja esimerkeiksi käyvät mm. *kännyköitse*, *netitse* ja *sähköpostitse*.

Jo yllä mainittiin, että Hannes Tepon *pintateitse* kelpuutetaan näytteeksi kielellisestä lahjakkuudesta (Kolehmainen 2014, 366). Prolatiivien korvaamista postpositioista kyseen tuleen ennen kaikkea *kautta*; esimerkkien *netitse* on Kielitoimiston vaihtoehto lausekkeelle *netin kautta*, *valitusteitse* puolestaan toimii ohjeistuksen mukaan vaihtoehtona sanoille *esittämällä valituksen*. Kyseessä ovat siis kielenhuollon vanhat viholliset, sillä kielenhuoltajat ovat sukupolvien ajan vastustaneet sekä ns. tavan adessiivia että alkuperäisestä lokaalisesta merkityksestään liian instrumentaaliseksi kehittynyttä *kautta*-postpositiota (Karlsson 1995; Seppälä 2010; Kolehmainen 2014, 182).

Vaikka tavan adessiivin vastustamisesta on sittemmin luovuttu (Kolehmainen 2003), prolatiivimuotoa *puhelimitse* esitellään yhä kiinnostavasti ”tiivinä vaihtoehtona” adessiiville *puhelimella* (*Kielitoimiston kielioppiopas* s. 151; Kielitoimiston ohjepankki 2018). Ilmaisun tiivydellä voitaneen tällaisissa tapauksissa tarkoittaa lähinnä sitä, että *puhelimitse* ei ota kantaa siihen, tapahtuuko viestintä yhdellä puhelimella vai useammilla puhelimilla. Samaan tapaan osansa saa edelleen *kautta*, jota *Kielitoimiston sanakirjan* (s.v.) mukaan on keinoa ja tapaa merkitsevissä ilmauksissa useimmiten syytä välttää: *Hakea saataviaan oikeuden kautta* on paremmin ...*oikeusteitse*, mikä on tulkittava kielenhuollon aktiiviseksi myötämielisyydeksi instrumentaalisia *-teitse*-muodosteita kohtaan.

5. Lopuksi

Tässä artikkelissa olen nostanut esiin muutamia uusia näkökulmia suomen kielen *-(i)tse*-prolatiivin ja etenkin sen pohjalta kehittyneiden instrumentaalisempien *-teitse*-muodosteiden morfologiaan, syntaksiin ja semantiikkaan. Vaikka varsinaisten *-(i)tse*-prolatiivien paikasta kieliopissa on monia näkemyksiä ja ainakaan tavallisiksi sijamuodoiksi niitä ei voi kutsua, sijamaisia ominaisuuksia näyttää olevan hivenen enemmän kuin mihin prolatiivien kuvauksissa on yleensä totuttu. Tarkastelu päättyi kielihistoriallisiin ja kielenhuollollisiin havaintoihin, joiden yleisvaikutelma on prolatiivien eduksi: erilaisista kuvausvaihtoehtoista huolimatta prolatiiveissa ei ole havaittu suurempia vikoja, ja nykyinenkin kielenhuolto pitää prolatiivien käyttöä jopa suositeltavana.

Käsitteliäni prolatiivien sukulais- ja naapuri-ilmiöitä on tutkittu tarkoin. Käsittelemme sijastatukseltaan toisinaan kyseenalaistetun komitatiivin olemuksesta on vastikään päivitetty perusteellisesti niin kielitypologian kuin korpuslingvistiikan keinoja käyttäen (Sirola-Belliard 2016; 2017). Prolatiivin alkuperäisimpiä merkitystehtäviä on sen nimityksen mukaisesti väylän ilmaiseminen, ja väylää ilmaisevien adpositioiden kognitiivista semantiikkaa ovat tutkineet mm. Seppälä (2010) ja Lehimets (2014). Substantiivin taivutusmuotoja lähenteleviä prolatiiveja ja merkitykseltään instrumentaalisia *-teitse*-muodosteita sen sijaan on Suoniemi-Taipaleen (1994) jälkeen kommentoitu lähinnä vain kielenhuollon piirissä ja silloinkin varsin satunnaisesti ja lyhyesti.

Suomen kielen prolatiivia on tähän mennessä tarkasteltu lähinnä sanastontutkimuksen keinoin. Toisaalta sitä pyrittiin pitkään pitämään sijamuotona, mutta jälkikäteen arviointuna pyrkimykset ja perustelut ovat olleet melko muotokeskeisiä. Prolatiivia pidetään edelleenkin käteväenä, tiivinä vaihtoehtona esimerkiksi epätoivottavaksi ruotsalaisuudeksi katsotulle *kautta*-postpositiolla, mutta kieliopit eivät ole koskaan varsinaisesti osoittaneet sille omaa merkitysoipillista tonttia, ekologista lokeroa, jossa juuri prolatiivilla olisi selvästi oma tehtävänsä.

Lähemmäs kaksisataa vuotta sitten Elias Lönnrot (1841, 18) arvosteli Reinhold von Beckeriä siitä, että tämän kieliopista puuttui kokonainen sija, prolatiivi. Lönnrot myönsi, että merkitykseltään konkreettinen prolatiivimuoto puuttuu luonnostaan kaikilta abstraktimmilta substantiiveilta, mutta totesi samalla jokaisen ymmärtävän, että vika ei ole

tällöin sijassa vaan substantiiveissa. Vaikka prolatiiveja – saati instrumentaalisempia *-teitse*-muodosteita – ei pyrittäisikään nostamaan osaksi sijataivutusta, sekä deskriptiivisen että preskriptiivisen kieliopin tarpeisiin on pohdittava entistä tarkemmin, mikä on erilaisten prolatiivien paikka kielen morfologian kuvauksessa ja miten niiden semantiikka suhteutuu muihin väylien ja keinojen ilmaisukeinoihin. Jos ja kun kaikki kielenpuhujat eivät pidäkään esimerkiksi prolatiivirakennetta *mailitse jossa on helpompi kaunistella asioita* (6) yhtä kielenvastaisena kuin mitä tutkimuskirjallisuudesta voi päätellä, myös tavalisimpien prolatiivien syntaktiset rajat tarvitsevat uudelleenarviointia.

Lähteet

Aineistolähteet

Päälähteet

- Aller Media Oy 2014. Suomi 24 -korpus (2016H2) [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2017021506>
- Helsingin yliopisto 2017. 1990- ja 2000-luvun suomalaisia aikakaus- ja sanomalehtiä -korpus, versio 2 [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2017091901>
- Ylilauta 2011. Ylilauta-korpus [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2015031802>

Muut aineistolähteet

- ANHAVA, JAAKKO 2007: Valtiomaailman muotoutuminen. *Kanava* 6/2007, 351–355.
- HEIKKINEN, KAIJA 1993: ”Sydämessä on tuskaa”. Puuttuvan läsnäolo naisten elämäkerroissa. ULLA PIELA (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*, 213–235. SKS, Helsinki.
- HÄGGMAN, ANNIKA 2014: *Työehtosopimuksen tulkinta, rikkominen ja siitä johtuvat seuraamukset*. Pro gradu -tutkielman tiivistelmä. Helsingin yliopisto. Saatavilla <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/44928>
- Kielipankki: KLK = Kansalliskirjasto. 2011. Kansalliskirjaston sanoma- ja aikakauslehtikokoelman suomenkielinen osakorpus, Kielipankki-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016050302>
- KUUSI, MATTI 1974: *Poplore*. HANNU LAUNONEN ja KIRSTI MÄKINEN (toim.): *Folklore tänään*, 11–23. SKS, Helsinki.
- LINNANKOSKI, JOHANNES 1908: *Kirot*. WSOY, Porvoo. Saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00000609>
- VILENIUS, MIKKO JOHANNES 2016: *Rautatierumpujen taustaselvitys*. Insinööriyö. Metropolia Ammatikorkeakoulu. Saatavilla https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/107625/VILENIUS_MIKKO_JOHANNES.pdf

Kirjallisuus

- AIKIO, ANTE – YLIKOSKI, JUSSI 2016: The origin of the Finnic *l*-cases. *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 15: 59–158. Saatavilla https://www.su.se/polopoly_fs/1.356087.1510165998!/menu/standard/file/FUS2016-15_06c-JY_AA-Final.pdf
- ANHAVA, JAAKKO 2010: Criteria for case forms in Finnish and Hungarian grammars. KLAUS KARTTUNEN (toim.): *Anantam Sāstram. Indological and Linguistic Studies in Honour of Bertil Tik-*

- kanen, 239–244. Finnish Oriental Society, Helsinki. Saatavilla <https://journal.fi/store/article/view/52392/16242>
- BLAKE, BARRY J. 2001: *Case*. Cambridge University Press, Cambridge.
- HAMUNEN, MARKUS 2017: *Juosten vai juoksemalla?* Infiniittisten *ten-* ja *malla-*rakenteiden semantiikkaa ja murrejakaumaa. *Sananjalka* 59, 125–153.
- IKOLA, OSMO 2001: *Nykysuomen opas*. Turun yliopisto, Turku.
- Iso suomen kielioppi = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki. Saatavilla <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>
- ITKONEN, TERHO 1986: Nykysuomen äänne- ja muoto-oppia. *Virittäjä* 90, 465–489.
- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. WSOY, Helsinki.
- KARLSSON, GÖRAN 1995: *Suomen kielen tavan adessiivi*. SKS, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1949: *Hyvää vapaata suomea. Ohjekirja suomen kielen käyttäjille*. Gummerus, Jyväskylä.
- KETTUNEN, LAURI 1934: *Suomen kielioppi oppikouluille ja seminaareille*. WSOY, Porvoo.
- Kielitoimiston ohjepankki 2018 = Kielitoimiston ohjepankki. Erikoismuotoja: maitse, valitusteitse (prolatiivi). Saatavilla <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/selaus/632/ohje/545>
- Kielitoimiston kielioppiopas = *Kielitoimiston kielioppiopas*, 2015. RIITTA KORHONEN ja SARI MAAMIES (toim.). Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- Kielitoimiston sanakirja = *Kielitoimiston sanakirja*, 2017. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavilla URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 28.2.2017 [Luettu 20.3.2018].
- KOLEHMAINEN, TARU 2003: *Rakkauksella* – tavan adessiivista. *Kielikello* 4/2003, 4–11.
- 2014: *Kielenhuollon juurilla. Suomen kielen ohjailun historiaa*. SKS ja Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavilla <https://www.kielikello.fi/-/rakkauksella-tavan-adessiivista>.
- LEHISMETS, KERSTEN 2014: *Suomen kielen väylää ilmaisevien adpositioiden yli, läpi, kautta ja pitkin kognitiivista semantiikkaa*. Tartu Ulikooli Kirjastus, Tartu. Saatavilla <http://dspace.ut.ee/handle/10062/42980>
- LURAGHI, SILVIA 2014: Plotting diachronic semantic maps: The role of metaphors. SILVIA LURAGHI ja HEIKO NARROG (toim.): *Perspectives on Semantic Roles*, 99–150. Benjamins, Amsterdam.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI 2015: Mennäänkö kuopioitse vai sittenkin Kuopioitse? *Kielikello* 2/2015, 37. Saatavilla <https://www.kielikello.fi/-/mennaanko-kuopioitse-vai-sittenkin-kuopioitse>
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1992: Kirjeitse annettu määräys. Suomen kielen prolatiiveista. *Kielikello* 1/1992, 9–11. Saatavilla <https://www.kielikello.fi/-/kirjeitse-annettu-maarays-suomen-kielen-prolatiiveista>
- LÖNNROT, ELIAS 1836: Suomen kielestä. *Mehiläinen*. W. 1936. Maaliskuulta, 10–14.
- 1841: Bidrag till Finska Språkets Grammatik. *Suomi* 4, 11–39.
- MAAMIES, SARI 2015: Twitteritse ja Tampereitse. *Kielikello* 1/2015, 41. Saatavilla <https://www.kielikello.fi/-/twitteritse-ja-tampereitse>
- Nykysuomen sanakirja*. WSOY, Helsinki 1951–1961.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. WSOY, Porvoo.
- SEPPÄLÄ, PIIA 2010: *Kautta*-postposition semantiikkaa. *Sananjalka* 52, 46–66.
- SIROLA-BELLIARD, MAIJA 2016: *Suomen komitatiivi*. -ine ja kanssa. Tampere University Press, Tampere. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0246-7>
- 2017: Suomen komitatiivisija – kiteytynyt vai produktiivinen? *Sananjalka* 59, 81–103. SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja I–*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985–.
- SUONIEMI-TAIPALE, INGA 1994: *Itämerensuomalaisten kielten prolatiivi*. SKS, Helsinki.

JUSSI YLIKOSKI: *On Finnish prolatives and instrumentals: -(i)tse and -teitse in between grammar and lexicon*

This article discusses the morphology, syntax and semantics of so-called prolatives in Finnish. Due to their case-like morphology and semantics, denominal forms in *-(i)tse* ('by; along; through; via') have, at times, been regarded as manifestations of a marginal local case: the prolative. Prolatives such as *meritse* 'by sea' and *rautateitse* 'by railroad' express concrete paths of motion, but analogous forms may also express mediums and instruments, such as *puhelimitse* 'by telephone'. This article adds to previous studies by presenting observations on marginal yet existing adnominal modifiers that can be considered to be syntactic arguments in favor of the case-like status of prolatives, as seen in *rinteen molemmitse sivuitse* 'along both sides of the slope' and *mailitse jossa on helpompi kaunistella asioita* 'via email where it is easier to embellish facts'.

In spite of remarks on the true prolative, the main focus of this article is on previously under-described denominal formations in *-teitse*, traditionally considered to be compound prolative adverbs based on the noun *tie* 'way; road'. As *-teitse* has only occasionally been noted in dictionary entries and other related lexicological remarks but largely ignored in grammatical descriptions, the present article provides the first grammatical description of formations such as *sopimusteitse* 'by (way of) agreement' (← *sopimus* 'agreement; contract'), *satelliittiteitse* 'by satellite' (← *satelliitti* 'satellite'), *pisarateitse* 'via droplet (aerosol) transmission' (← *pisara* 'drop'), *laparotomiateitse* 'via laparotomy' (← *laparotomia* 'laparotomy') and *käymisteitse* 'by fermentation' (← *käyminen* 'fermentation'). From a morphological and syntactic point of view, the element *-teitse* is a fully productive derivational suffix but has less case-like features than the prolative in *-(i)tse*.

A detailed semantic analysis of *-(i)tse* and *-teitse* suggests that the description of the two elements ought to be mostly kept apart from each other. In spite of its etymology, a major part of the manifestations of *-teitse* are used in non-spatial functions. The most salient function of *-teitse* is to code means and instruments such as judicial and administrative procedures (e.g. *sopimusteitse* 'by way of agreement'), means and channels of communication (*satelliittiteitse* 'by satellite') and medical procedures and instruments (*laparotomiateitse* 'via laparotomy'). The element *-teitse* can thus be characterized as a derivational suffix with predominantly instrumental functions, and in the absence of similar grammatical suffixes in Finnish, *-teitse* deserves more attention than it has traditionally received as a neglected outlier among the so-called prolatives.

Jussi Ylikoski
jussi.ylikoski@oulu.fi
Giellagas-instituutti
90014 Oulun yliopisto